

אמירת קדיש דרבנן ע"י מי שיש לו אב ואם

דוד ברקוביץ יצחק ביאליק

כיתה ח'

כידוע, ישנם כמה סוגי קדישים כגון: קדיש תתקבל, חצי קדיש, קדיש יתום וקדיש דרבנן. במאמר זה נעסוק באמירת קדיש דרבנן. ראשית כל, נעסוק בחשיבותו של קדיש זה, כפי שהגמרא אומרת שעליו מתקיים העולם:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט עמוד א

רשב"ג אומר משום ר' יהושע מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה: אמר רבא: בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו, שנאמר: "בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר", הי בקר? אילימא בקר דלמחר (אם נאמר שהאדם יגיד מה יהיה מחר), מי ידע מאי הוי? (רש"י: האם אדם יכול לדעת מה יהיה מחר?) אלא דחליף. (כלומר, שהיום הבא יהיה כמו היום שחלף) ואלא עלמא אמאי קא מקיים? (רש"י: כיצד העולם יכול להתקיים אם כל יום יותר מקולל מקודמו?) אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא!, שנאמר: "ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים", הא יש סדרים - תופיע מאופל (רש"י: כאשר יש סדרי לימוד העולם מתקיים).

רש"י:

אקדושה דסידרא - סדר קדושה שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט, שאומר קריאתו ותרגומו והן כעוסקין בתורה! וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ, ויש כאן שתיים: קדושת השם ותלמוד התורה, חביב הוא. וכן יהא שמיה רבה מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם לשמוע לפי שאינו יום של מלאכה, ויש כאן תורה וקידוש השם.

נמצא אפוא, שקדיש דרבנן שאומרים אותו לאחר לימוד התורה (ובגמרא לאחר הדרשה בשבת) עליו מתקיים העולם.

וכך כתב הרמב"ם¹ בספר "משנה תורה" הלכות תפילה:

"קדיש דרבנן כל עשרה מישראל או יתר שעוסקין בתלמוד תורה שעל פה ואפילו במדרשות או בהגדות כשהן מסיימין אומר אחד מהן קדיש בנוסח זה".

ולפי האר"י² קדיש זה חובה, כסולם להעלות התפילה מעולם לעולם (כמו שיבואר לקמן). וזה מלמד אותנו על חשיבות קדיש זה.

נוסח הקדיש הוא על תלמידי החכמים שעוסקים בתורה הקדושה שיהיה להם 'שלוש, חן, חסד ורחמים' ובלשון הקדיש:

"עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן וְעַל תַּלְמִידֵיהֶן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶן, דְּעַסְקִין בְּאוּרֵי תָא קְדִישָׁתָא. דִּי בְּאַתְרָא הִדִּין וְדִי בְּכָל אֶתְר וְאַתְר. יְהֵא לְנָא וְלֵהוֹן וְלְכוּן שְׁלָמָא חֲנָא וְחֶסְדָּא וְרַחֲמֵי. מִן קְדָם מְאִרֵי שְׁמֵיָא וְאַרְעָא וְאַמְרוּ אָמֵן."

קדיש זה נאמר פעמיים במהלך תפילת שחרית, פעם אחת לאחר "ר' ישמעאל" ופעם שניה לאחר "אין כאלוקינו".

כפי שאנו רואים, קדיש זה לא נתקן כלל ליתומים. ובכלל, מקור המנהג שהיתום יאמר קדיש, אינו מופיע בגמרא ואף לא במשנה תורה של הרמב"ם, אלא בסדר רב עמרם גאון המורה על אמירת הקדיש ע"י הבן על קבר הוריו, והסיבה לכך היא לזכות ולעלות את נשמת הנפטר. וכמובן, כל זה נאמר דווקא על קדיש יתום. במהלך הדורות התחילו היתומים להגיד גם קדיש דרבנן. ולא זו בלבד, אלא כשאין יתומים בבית הכנסת, לא אומרים כלל קדיש זה! הרב אליקים גץ בן מאיר בספר השאלות והתשובות שלו: "אבן השוהם" שאלה כ מתעסק בשאלה, האם צריך להגיד קדיש דרבנן אחרי שיעור, גם מי שיש לו הורים, או שזה כמו קדיש יתום:

נשאלתי בני אדם הלומדים בחבורה שיעור בכל יום בב"ה אם רשאי לומר קדיש דרבנן אע"פ שיש לו אב ואם כי הוכח בשו"ע סי' שע"ו אף שאביו חי יאמר קדיש על אימו וע"ש באריכו' וא"כ מי שיש לו אב ואם אינו אומר קדיש יתום כמבואר שם באותו סעי'. ואם כן גם כאן לא יאמר או שיאמר?

תשובה נראה לענ"ד דרשאי לומר קדיש דאית' ברמב"ם, דכל עשרה היושבים ולומדים יחד, אחד מהם אומר קדיש דרבנן וכו'. ואם כן, משמע דקדיש זה יאמר אחד מהחבורה הלומדים

1. ר' משה בן מימון מגדולי הפוסקים בכל הדורות מכונה הנשר הגדול, חוץ מגדולתו הרבה בכל מכמני התורה, הוא היה גם רופא, מדען ופילוסוף עליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה"
2. ר' יצחק לוריא, גדול המקובלים בצפת במאה ה-16.

ולא איש אחר. וראייתי היא ממס' סוטה... וא"כ תיקנו קדישים כמו בתפילה, ובתפילה רשאי אדם להתפלל ולומר קדיש אף שיש לו אב ואם! וכן כאן, כי על זה נתקן קדיש זה כמו שתקנו בתפילה... עד כאן תיקנו שיאמר היתום קדיש בתרא. משמע דלא תקנו רק קדיש בתרא, אכן שאר הקדשים המה כמו מה שאומר שליח הציבור. וכן קדיש דרבנן שייך למי שלומד השיעור. ויותר מזה נראה אף שיש אבלים, יותר טוב לומר הקדיש מי שלומד בתוך השיעור משיאמר האבל... נאם אליקים המכונה געץ:

משמע מ'אבן השוהם' שבמקרה זה, לאחר השיעור יגיד את קדיש דרבנן מי שהיה נוכח בשיעור אפילו שיש לו אב ואם, שקדיש שתקנו ליתום זה דווקא 'קדיש בתרא' (קדיש יתום בסוף התפילה).

וקדיש דרבנן, טוב שיאמר אותו יתום, אך כאשר אין יתום, או אפילו יש יתום רק שהוא לא היה נוכח בשיעור, אפשר וצריך שיאמר אותו גם מי שיש לו הורים.

ה'חפץ חיים'³ כותב בספרו 'משנה ברורה' בסי' קלב:

"קדיש יתום אחר עלינו- שהרי, לעולם צריך להגיד קדיש אחר שאמרו פסוקים ובעלינו (לשבח) יש גם כן פסוקים וצריכים קדיש אחריו, אלא שנהגו (דווקא) בקדיש זה להניחו ליתום שמת אביו או אימו..."

הרב אברהם צבי הירש אייזנשטט בספרו 'פתחי תשובה'⁴ על חלק 'יורה דעה' בשולחן ערוך⁵ מדייק מדברי הרמ"א⁶:

"ונהגו לומר קדיש על האם אף על פי (ד) שהאב חי עדיין..." "י"ד הלכות אבילות סימן (שעו)

(ד) "שהאב חי - משמע דאם שניהם חיים לא יאמר קדיש וזה דוקא קדיש יתום אבל קדיש דרבנן יכול לומר. כן כתב בתשו' אבן שהם סי' ק' (הנראה לעיל) ע"ש:"

3. ר' ישראל מאיר הכהן מראדין מכונה "החפץ חיים" על שם ספרו

4. בהקדמה לספרו כתב שעבר על 180 (!) ספרי שו"ת (וזה כנראה מסביר את בקיאותו הרבה ואיך כאן אצלנו הוא הכיר את תשובת "אבן השוהם") ועוד כתב: «מיום עמדי על דעתי, חמודי תבל מאסתי, הבלי הזמן אחרי גווי השלכתי, בד' אמות של הלכה הלכתי ובצל החכמה חמדתי וישבתי!»

5. ר' יוסף קארו חי במאה ה-16 השולחן ערוך זה ספר הפסקים שלו על ארבעת חלקי הטור (אורח חיים יורה דעה אבן העזר וחושן משפט)

6. ר' משה איסרליש שכתב את הגהותיו על השולחן ערוך

האדמו"ר אורי קלוגהויפט מסְטְרֶ'לֶסְק⁷ כתב בספרו 'אמרי קודש' גם בנושא זה:

"אמר הקדיש אחר הקטורת והוא שייך לבעל תפלה ולא כהנוהגים שיאמר אותו הקדיש איש אחר.... ומה שאומר קדיש זה יתום עבור אביו או עבור אמו הוא טעות כי אינו שייך לזה כלל."

והביא את דבריו גם המהרי"ח⁸ בספרו 'ליקוטי מהרי"ח' על סדר התפילה.

וכן נכתב בספר 'אוסרי לגפן':

[יז] יש לסיים התפילה בקדיש גם כשאין אבלים וכן הקדיש דרבנן שאחר פטום הקטרת יכול לומר גם מי שיש לו הורים דאינו קדיש יתום ורק הקדיש שאחר עלינו נתקן בעיקר לאבל לכן לא יאמרנו מי שאביו ואמו חיים...

הרב שמחה רבינוביץ¹⁰ כותב כגון זה בספר ההלכה הנפוץ "פסקי תשובות" בסי' נ':

ולאחריה אומרים קדיש דרבנן ועל פי קבלת האר"י ז"ל קדיש זה חובה הוא והוא כסולם להעלות התפילה מעולם לעולם ושייכת לשליח ציבור ואפילו יש לו אב ואם אלא שאם יש בין הקהל יתום בתוך שנתו זכותו קודמת לומר קדיש זה.

מסופר על הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך¹¹ בספר "הליכות שלמה" כך: "וכן כשהיה רבינו אומר הקדיש בתחילת התפילה (והיינו בזמן שלא היה אבל בביהכ"נ, שאז היה אומר בעצמו את הקדיש דרבנן, או מורה לאחר לאומרו ואפילו מי שהוריו בחיים)..."

לכאורה, נראה מכל הפוסקים לעיל שנכון להגיד תמיד את קדיש דרבנן גם כשאין יתומים. אך אומנם כתב הרב אליעזר מלמד שליט"א¹² בספרו ההילכתי "פניני הלכה" כך:

אחר פטום הקטורת אומרים קדיש דרבנן, שתיקנו לאומרו אחר לימוד בדברי חכמים. וגם אותו נוהגים האבלים לומר, וכשאין שם מי שאחד מהוריו נפטר נוהגים שלא לאומרו. אמנם מצד הדין, נכון שהחזן יאמרנו, מפני שאינו נקרא קדיש יתום. אלא שהואיל וכבר הורגלו היתומים לאומרו, רבים נוהגים בו כפי שנוהגים בקדיש יתום.

7. כונה 'השרף' ממפיצי החסידות בגליציה ומימנו יצאה שושלת סטרליסק

8. ר' ישראל חיים פרידמאן

9. הספר נכתב ע"י הרב יהודה שיינפלד מרבני חסידות ברסלב

10. רבה של קהילת משכנות יעקב בשכונת רמת שלמה בירושלים ונכדו של רבי יחיאל יהושע רבינוביץ האדמו"ר מביאלא ספרו הוא על סדר "המשנה ברורה"

11. ראש ישיבת קול תורה, מאחד הפוסקים החשובים בשנים האחרונות. הספר הליכות שלמה נכתב ע"י נכדיו.

12. רב הישוב וישיבת הרב ברכה, ספרו "פניני הלכה" הוא ספר הלכתי המחוויר את כל ההלכות הנצרכות

כלומר, נכון שקדיש זה שייך לחזן, אך עדיין "פוק חזי מאי עמא דבר!" (משפט זה בארמית, ומשמעו: צא וראה כיצד העם נוהג, צריך לפעמים לעשות כפי המנהג הרווח), וכתב המג"א שלמנהג שהתפשט יש חשיבות רבה. ובלשונו: "מנהג מבטל הלכה אפילו רוב דיעות סבירא להו דאסור! ואפילו התלמוד מסייע להו - אמרינן מנהג מבטל הלכה "ומכיוון שנהגו לתת קדיש זה לאבלים, טוען הרב מלמד, שאין צריך לאומרו כשאר אבליים.

אך בשאלה שנשאל הרה"ג הרב דב ליאור שליט"א¹³ מסתבר אחרת:

שאלה: בבית כנסת שאין בו אבל, לדוגמא במניין של נערים, האם צריכים שם לאמר את הקדיש דרבנן בבוקר אחרי "אין כאלוקינו"? האם אמירת קדיש זה תלוי במנהג או שזה עניין הלכתי?

תשובה: רצוי שמישהו יאמר, כדי שיהיה לפחות קדיש דרבנן אחד.

וכן כתב הרב צבי קוסטינר¹⁴ בשאלה שנשאל:

השאלה: אנחנו מקיימים מניין שחרית בסניף בנ"ע, אין אצלנו מישהו שיכול להגיד קדיש האם יש צורך, חובה או אסור שהש"ץ יגיד קדיש דרבנן לפני "עלינו לשבח"?

התשובה: נוהגים להגיד קדיש דרבנן לאחר אין כאלוקינו וגם במנין בו אין אבל או יתום נוהגים לומר. לכן במקרה שלכם עדיף שהחזן יגיד.

סיכום:

נמצא אפוא, שאכן קדיש דרבנן ניתקן לשליח הציבור כפי שכתב "אבן השוהם" וחשיבות של קדיש זה גדולה ביותר, כמו שנכתב בגמרא, וכפי שתיאר האר"י הקדוש שקדיש זה מעלה התפילה מעולם לעולם. וראינו ברבים מן הפוסקים (אבן השוהם, הרב מסטרליסק, המהרי"ח, הפתחי תשובה, הגרש"ז אויערבאך, אוסרי לגפן והפסקי תשובות) שצריך לאומרו גם אם אין יתום. למעשה, ראינו את ה"פניני הלכה" של הרב אליעזר מלמד שכתב שאע"פ שקדיש זה לא שייך ליתום נהגו שהוא יאמר ואם אין יתום אז לא אומרים קדיש זה. אך הרב דב ליאור והר צבי קוסטינר כתבו שיש לומר קדיש זה תמיד.

13. רבה של קרית ארבע וראש הישיבה שם. מגדולי פוסקי דורנו

14. רבה של ישיבת מצפה רמון «מדברה כעדן»

ולענ"ד כך צריך לנהוג להגיד קדיש דרבנן תמיד ובכל עת. ונזכה בעזרת ה' לגאולה השלמה מתוך עניית האמן בכל קדיש, ובעיקר בקדיש דרבנן שעליו מתקיים העולם. שהרי אמרו חכמים (שבת קיט, ב): "כל העונה 'אמן' בכל כחו - פותחים לו שערי גן עדן, שנאמר (ישעיהו כו, ב): פתחו שְׁעָרִים וְיָבֵא גוֹי צְדִיק שְׁמֵר אֱמָנִים".

המאמר נעשה בסיוע ר' עופר שלום אלישיב

